

De Polderjongen

Colofon

ISBN: 978 94 6365 042 7

1e druk 2018

© 2018, Heleen Wagemans

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

Telefoon: 058 - 289 48 57

www.elikser.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De Polderjongen

Heleen Wagemans

voor Rosa, Yente en Kelvin, mijn kinderen, mijn inspiratiebron

Inhoud

Proloog	9
I Hineni <i>David</i>	13
II De sjiwwwe <i>David</i>	24
III Schlemielen <i>David</i>	34
IV Klein ziertje achter de trap <i>André</i>	38
V Anna <i>David</i>	43
VI Levie en ik <i>Sarah (Suus)</i>	55
VII Onderduikers <i>Gysbert</i>	65
VIII De overtocht <i>Sietse</i>	68
IX In het werkkamp <i>Gysbert</i>	71
X Schetsen van Esther <i>Sietse</i>	78
XI Louisa <i>mevrouw Van Dullemen</i>	84
XII Onze boerderij <i>Sarah (Suus)</i>	96
XIII Hanengezang <i>Sietse</i>	105
Epiloog	119
Noot van de auteur	120

Proloog

Toch was ze mijn heldin. Esther was de verborgene met een missie. Ze belichaamde voor mij het beeld van de mooie koningin die Mordechai en het hele Joodse volk redde door haar ware identiteit te verzwijgen. Zo verzoende ik mij met haar stiltes en alle onbeantwoorde vragen.

Ik wist dat ik dezelfde ogen had als Esther: groene ogen die donkerder kleurden als we boos waren. Op de momenten dat Esther en ik ruzie hadden, vielen er niet veel woorden. We herkenden de boosheid in elkaars blik en wisten beiden dat het geen zin had om tegen de koppigheid van de ander in te gaan. Onze ijsklomp had vaak een paar weken nodig om weer te ontdooien. Meestal zorgde een van ons daarvoor met een grapje, soms ook belde Esther mij om te zeggen dat ze mijn lievelingseten ging klaarmaken en dat ze me op zondag rond lunchtijd verwachtte. “Rotjoch”, zei ze altijd als ze me dan weer zag. We praatten het nooit uit. Dat was onmogelijk. Haar koppigheid had ik liever dan haar somberheid. Er waren periodes dat ze in zichzelf gekeerd was. Ik raakte daar gewoon aan gewend. Van de ene op de andere dag kwam ze weer tot leven. Gesprekken met Esther gingen over de meest uiteenlopende dingen: over kunst, architectuur, de politiek, boeken of muziek. Daar kon zij ge-

animeerd en vol passie over praten. Op die momenten was ze de mooiste en de liefste.

Lieve Sarah,

Hoe gaat het met jou? Ik hoop dat je het goed maakt en dat je in goede gezondheid bent. Ik maak het goed. We hadden geen tijd om afscheid te nemen en daarom schrijf ik je deze brief. Ik wil graag contact met je houden. Het was gelukkig niet moeilijk om je te vinden. Mevrouw Van Dullemen heeft me je adres gestuurd. Het spijt mij te hebben moeten vernemen dat je ouders niet zijn teruggekeerd. Mevrouw Van Dullemen schreef dat je ouderlijk huis in Amsterdam al lange tijd bewoond werd door andere mensen. Het is oneerlijk. Het behoort jou toe. De oorlog heeft ons alles afgenomen, Sarah, maar we moeten blijven vechten en wij hebben nog een heel leven voor ons. Toen ik een jaar geleden aan boord stapte en naar Amerika voer, voelde ik me voor het eerst bevrijd. Ik had hetzelfde gelukkige gevoel als die nacht toen we vluchtten met de nachtboot naar Lemmer, al zaten we toen beneden in het ruim. Vaart die boot nog steeds? Ik hoorde van andere emigranten dat er NSB'ers tewerkgesteld zijn in de polderkampen. Ik vind het maar een gek idee en ik huiver bij de gedachte dat die mensen daar nu zijn. Het was zo'n veilige, rustige plek. Wil je Gysbert en zijn vrouw de hartelijke groeten van mij overbrengen? Zij hebben een

boerderij betrokken. Ik heb het zo goed gehad bij hen. Ze hebben veel risico genomen om mij te laten onderduiken op hun woonboot in de polder. Ik hoop dat ze me mijn vertrek niet kwalijk hebben genomen. Ik kon echt niet blijven. Hier kunnen we opnieuw beginnen. Ik werk in een winkel en mag binnenkort auditie doen voor een orkest. We hebben hier al veel fijne mensen leren kennen en mijn jochie groeit als kool. Hij kan zelfs al een paar Engelse woordjes zeggen. Als hij groter is, dan komen we vast en zeker op bezoek en ik zal hem alles vertellen over Levie en over jou, Sarah, en over mevrouw Van Dullemen. Iedereen hier houdt contact met familie in Europa. De volgende keer zal ik een langere brief schrijven.

Laat me weten hoe het met je gaat. Mazel tov.

Alle goeds,

Esther

I *Hineni David*

In de polder werd veel gefietst. Rosa en ik fietsten naar omliggende dorpen en boerderijen. Het waren stipjes in de verte maar tante Sarah noemde het 'kippeneindjes'. Elke dag leerde ik er nieuwe Nederlandse woorden bij, zoals 'damesfiets' en 'lange benen'. Ze hadden het zadel van tantes fiets voor mij op zijn hoogst gezet. Het stuur kregen ze niet omhoog, dat zat muurvast. Ik fietste maar een beetje voorovergebogen als een racefietser met mijn onderarmen op het stuur. Ik had moeite om mijn Hollandse nichtje bij te houden. Na een week in de polder was ik nog steeds niet gewend aan zoveel wind, bovendien had ik misschien wel vijftien jaar niet gefietst. Rosa fietste meestal naast mij met haar voortanden in haar onderlip. Haar wangen rood en haar ogen betraand. Zo nu en dan kwam ze van haar zadel omhoog en dan haalde ze me in en ging ze voor me fietsen. "Moet ik je even wat luwte geven?" riep ze dan lachend achterom. Ik voelde geen luwte maar ik werd wel warm van haar wiebelende kont. De billen van Rosa waren een welkome afwisseling in het vlakke landschap. Ik had zin om Rosa vast te houden en haar tegen me aan te drukken. Toen ik haar voor het eerst zag, gaf ze me spontaan een omhelzing. Ik voelde dat ik dieprood werd. Het was niet het kleine meisje van de foto's die Sarah ons altijd stuurde. Ze had ook geen paardenstaartjes meer. "Het zonnetje in huis." Dat stond zo'n beetje in

elke brief van Sarah aan mijn moeder. Ik vond Rosa meer lijken op een wervelwind. Zodra Rosa in de buurt was, veranderde de energie. Rosa sprak het beste Engels van alle Hollandse familieleden. Als tante Sarah niet helemaal uit haar woorden kon komen, vertaalde Rosa wat Sarah wilde zeggen. “Mijn moeder vindt je te mager”, zei Rosa bij de eerste gezamenlijke maaltijd. “Ze zegt dat ze je pas weer laat gaan als je een paar kilo bent aangekomen.” Ik zei dat dat geen probleem was, aangezien het eten heerlijk smaakte en Rosa vertaalde het dan weer. Soms had ik het idee dat ze er zelf dingen aan toevoegde die ik helemaal niet had gezegd. Als Rosa vertaalde zag ik mijn neef altijd glimlachen. Hij zei nooit veel. Ik had verwacht dat ik meer met hem op zou trekken maar ik bracht de meeste tijd door met mijn nichtje. Ben was na school meestal op het land aan het werk.

“Mijn broer wil boer worden, net als mijn vader, maar als ik mijn diploma heb, wil ik archeologie studeren of geschiedenis en dan ga ik op kamers in Amsterdam”, zei Rosa. Hoewel ze goed Engels sprak, betrapte ik haar soms op een gek foutje. “Ben je niet vervelend?” zei ze dan terwijl ze bedoelde: “Verveel je je niet?” Als ik haar corrigeerde, liet zij mij steevast een paar moeilijke Nederlandse woorden hardop uitspreken: “Scheveningen” of “Nagele”. Met veel geweld en een hulpeloze blik schraapte ik de harde ‘g’ er voor Rosa uit.

Rosa had knijpers achter op haar wijde broekspijpen. Het leken net sporen aan cowboylaarzen. Met haar wappe-

rende haren in de wind deed ze me denken aan een veulen, Rosa was net zo springlevend. Ze scheen te denken dat Amerika het walhalla was. Ze vroeg me het hemd van het lijf over New York en ze vertelde me steeds over haar plannen om later de hele wereld rond te reizen. Mijn neef Ben was niet zo'n prater. Ik had zelfs de indruk dat hij het niet prettig vond dat ik er was. Hij was beleefd en hij was behulpzaam maar als ik een praatje probeerde te maken, leek hij het af te kappen. Ik informeerde bij Rosa of er soms een probleem was. "Ben is bang dat jouw komst haar weer te veel aan vroeger doet denken. Mijn moeder is lange tijd overspannen geweest", vertelde Rosa. "Ze heeft nog heel lang gehoopt dat een van haar familieleden zou terugkeren na de oorlog, maar ze bleef als enige over. Jij bent haar enige familielid. Ze heeft soms van die periodes, weet je, dan is ze stil en in zichzelf gekeerd. Ze vertelt ons soms ook wel dingen over vroeger, over Amsterdam en over jouw vader, hoe ze samen speelden als kind, maar ook over een café waar je vader piano speelde. Dat mocht opa Cohen niet weten, die verafschuwde dat. Hij vond het zonde van zijn talent. Wist je eigenlijk dat jouw vader een ontzettende meisjesversierder was?"

Nadat ik afscheid had genomen van Anna op Schiphol, was André, Sarahs man, mij komen ophalen. Hij had een grote paraplu bij zich. "Welkom in Holland, David. Het regent hier altijd pijpenstelen", had hij lachend gezegd. Pijpenstelen ... Ik vond het een grappig woord. Ik kende

het niet van mijn moeder. ‘Regen’ wel. Ook met die harde ‘g’. Ze haatte de regen. Halverwege de rit hield het op met regenen. “We rijden nu de Flevopolder in”, zei André, en hij maakte met één arm een wijds gebaar naar de omgeving. Het polderland was verdeeld in gelijke vierkanten en rechthoeken en ik zag nieuwe boerderijen, allemaal met dezelfde bakstenen en grote identieke grijze schuren. Op de een of andere manier vond ik al die eenvoud prettig. Ik hield meteen van het geordende strakke lijnenspel in het landschap. André vertelde dat mijn tante jaren had uitgekeken naar dit moment en dat ze met smart op mij zat te wachten. Opeens werd ik zenuwachtig. Ik vroeg me af hoe ik mijn familieleden moest begroeten. André had me gewoon een hand gegeven en een ferme schouderklop. Moest ik mijn tante straks omhelzen of zoenen? André vertelde intussen maar door over de Noordoostpolder en over Nagele. “Nagele zal jou als architect zeker interesseren”, zei hij. “Het hele dorp is ontworpen door architecten en geen enkel huis heeft een dak. Het nieuwe bouwen! We zullen je alles laten zien.” Vlak voor Nagele passeerden we nog een paar boerderijen. “Allemaal aardappels hier en onze burens zijn Zeeuwen, net als wij”, riep André trots. André was een grote kerel. Terwijl hij vertelde over de omgeving maakte hij steeds wilde gebaren met zijn armen. Soms liet hij het stuur zelfs helemaal los. Er zat vuil in de diepe groeven van zijn handen maar zijn kleren roken naar waspoeder. André kwam uit Zeeland. Zijn ouders hadden Sarah tijdens de oorlog opgenomen

in hun gezin. Er zaten veel Joodse kinderen bij boeren in Zeeland. Sarah werd in Zeeland Suusje genoemd en zo noemde André haar nog steeds. Hij hielp haar na de oorlog met het zoeken naar haar familieleden. Ze speurden alles af maar Sarah vond niemand terug. In haar ouderlijk huis woonden andere mensen. Sarah vond alleen mijn moeder terug. André en Sarah bleven bij elkaar. Na de watersnoodramp kwam het stel in aanmerking voor een boerderij in de Noordoostpolder. Mijn moeder had het weleens aangewezen op de kaart. De polder was nieuw land. Ze woonden op de zeebodem en hier vlakbij was ik ook geboren, vierentwintig jaar geleden, één jaar voordat de oorlog eindigde.

Toen André zijn auto parkeerde op het erf van zijn boerderij, stond Sarah mij al op te wachten in de deuropening. Van veraf leek Sarah een meisje. Ze hilde en ze lachte toen ze me zag. Ze pakte me stevig vast bij mijn armen, zo stevig dat het leek alsof ze bang was dat ik meteen weer weg zou lopen. Ik dacht dat ze me een kus wilde geven maar ze ging op haar tenen staan om mijn bril af te doen. “Ik moet je ogen even goed zien”, zei ze. Sarahs gezicht kwam even heel dichtbij en toen zag ik alle kleine rimpeltjes in haar huid. Haar adem rook een beetje zurig. “Je hebt de ogen van je moeder”, zuchtte ze. Na haar inspectie zette ze mijn bril terug op mijn neus en gaf ze me alsnog een kus, op mijn wang.

Een van mijn eerste ontmoetingen in de polder was die met Gysbert. Mijn moeder had tijdens de oorlog bij hem

en zijn echtgenote gewoond, op een woonboot. Hij had mijn vader en moeder geholpen met onderduiken. Tante Sarah had me ook verteld over zijn broer, Sietse. Hij was de jeugdvriend van mijn vader. Gysbert woonde niet ver weg en zijn boerderij leek precies op die van mijn tante en oom. Ook de betonnen schuur was precies eender.

Rosa en ik hadden onze fietsen tegen de heg gezet. Toen we het erf op liepen, was een grote herdershond blaffend op ons afgekomen. Ik deed het bijna in mijn broek. Ik was bang voor honden. Mijn moeder haatte honden, vooral herdershonden. Om die reden gingen we zelden naar het park. Toen ik klein was liet ze me liever spelen op de binnenplaats bij onze flat. Daar kon ik niet verscheurd worden door een hond. De hond snuffelde aan mijn broek en ik bleef stokstijf staan. “Yerke, af”, riep Rosa en het beest ging braaf zitten. “Hij doet niks hoor, hij is heel lief.” Ze aaide het beest over zijn kop en ze pakte mij bij mijn hand. De hond keek mij met een scheve kop na. Hij blafte nog een keer en Rosa moest lachen toen ze me weer zag schrikken. Ik liet me als een klein jongetje door Rosa meevoeren naar de achterdeur van het woonhuis. Via een bijkeuken, die vol stond met kistjes uien, kwamen we in een grote keuken. Het rook er naar versgemalen koffie en een fluitketel op het fornuis maakte een gorgelend geluid. Een forse blonde vrouw kwam op mij af en schudde mij lachend de hand. “Hello, I am Janny,” zei ze, “and this is my dad, Gysbert.” In een rolstoel bij de keukentafel zat een grote grijze man. Hij leek op koning Salomo op zijn

troon. Over zijn schoot lag een rood kleed. Ik was naar Gysbert toe gelopen en had hem mijn hand toegestoken, maar Janny zei vlug: “Mijn vader is verlamd. Hij kan zijn hand niet optillen. Pak zijn hand maar.” Gysbert groette me en zei dat we net op tijd binnen waren. Buiten was het hard begonnen te regenen. Ik pakte Gysberts grote eeltige hand, die roerloos in zijn schoot lag, en schudde die een paar keer heen en weer. Toen ik losliet, viel zijn hand zwaar naar beneden terug in zijn schoot. Ik verontschuldigde me voor mijn onhandigheid maar Gysbert moest er hard om lachen. “Toe pa,” zei Janny, “geen grappen.” Ze gaf me een knipoog.

Gysbert wilde veel vertellen maar zijn spraak verliep moeizaam. Vanaf het moment dat hij door afasie was getroffen, werd zijn dochter Janny zijn spreekbuis. Janny had de herinneringen van haar vader opgeschreven. Hij had een belangrijke rol gespeeld in het verzet en onder aansporing van de familie was Janny begonnen om al zijn verhalen vast te leggen op papier. Gysbert genoot er zichtbaar van toen Janny een stukje begon voor te lezen. Rosa zat op het puntje van haar stoel en vertaalde geduldig elke zin van Janny voor mij in het Engels. Ik luisterde en het was alsof ik Gysbert zelf hoorde vertellen.

Ik kende de kapitein en de stoker van de Lemmerboot Jan Nieveen goed, anders had ik het echt niet aangedurfd om mee te werken aan het smokkelen. Mijn neef werkte voor dezelfde maatschappij, de Groningen-Lemmer

Stoombootmaatschappij. Hij voer op het andere schip van Groningen naar Sneek. Beiden hadden in hun jongere jaren in het ruim gewerkt en kolen geschept. Volgens mijn neef was Bouwman een man van weinig woorden maar als er onraad was, zorgde hij wel dat we op tijd gewaarschuwd werden. Bouwman wist precies wat er op zijn schip gebeurde. Joop, mijn handlanger in Amsterdam, vertrouwde hem eerst niet. Zou de kapitein aan de kant van de bezetter staan? De Amsterdammer probeerde steeds het gesprek aan te gaan met de Fries, om te polsen of het wel goed zat. Joop durfde Bouwman natuurlijk niet op de man af te vragen of hij op zijn steun kon rekenen bij het smokkelen van Joodse kinderen naar Friesland. Bouwman was ook geen man voor een prietpraatje en hij sprak enkel Fries. Joop slaagde er dus niet in om erachter te komen hoe Bouwman echt over het verzet dacht. Hij besloot het er gewoon op te wagen. Na een paar overtochten, die goed waren verlopen, ontdekte Joop pas wat voor persoon kapitein Bouwman was. De stugge kapitein die nauwelijks groette, bracht een stapeltje tijdschriften naar een klein mannetje op de kade. Joop kende het mannetje wel. Hoe hij heette wist hij niet, maar hij stond altijd op de Ruyterkade, precies op de plek waar de Jan Nieveen afmeerde. Omdat hij erg klein was, stond hij meestal op een kistje, gehuld in een te grote zwarte jas met een opgenaaide Jodenster. Hij had ook een half kaal hondje met een manke poot. De passagiers van de Jan Nieveen konden voor een dubbeltje oude tijdschriften bij hem kopen.